

15-МАВЗУ. ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ВА МИЛЛИЙ БОЙЛИК

Хамидова Зулфия Ахмаджонова
PhD, доцент

РЕЖА:

**1. Иқтисодий
ўсишнинг мазмуни,
мезонлари ва
кўрсаткичлари ва
турлари**

**2. Иқтисодий
ўсишнинг мақсади,
омиллари ва
йўналишлари**

**3. Иқтисодий
ўсишнинг сабаблари
ва оқибатлари,
моделлари**

Иқтисодий ўсиш

- бевосита ялпи ички маҳсулот ҳажмининг мутлақ ва аҳоли жон бошига ҳамда иқтисодий ресурс харажатлари ҳар бир бирлиги ҳисобига ўсиши, сифатининг яхшиланиши ва таркибининг такомиллашувида ифодаланади.

Иқтисодий ўсиш кўрсаткичлари

реал ЯИМ

реал ЯИМнинг аҳоли жон бошига ўсиши

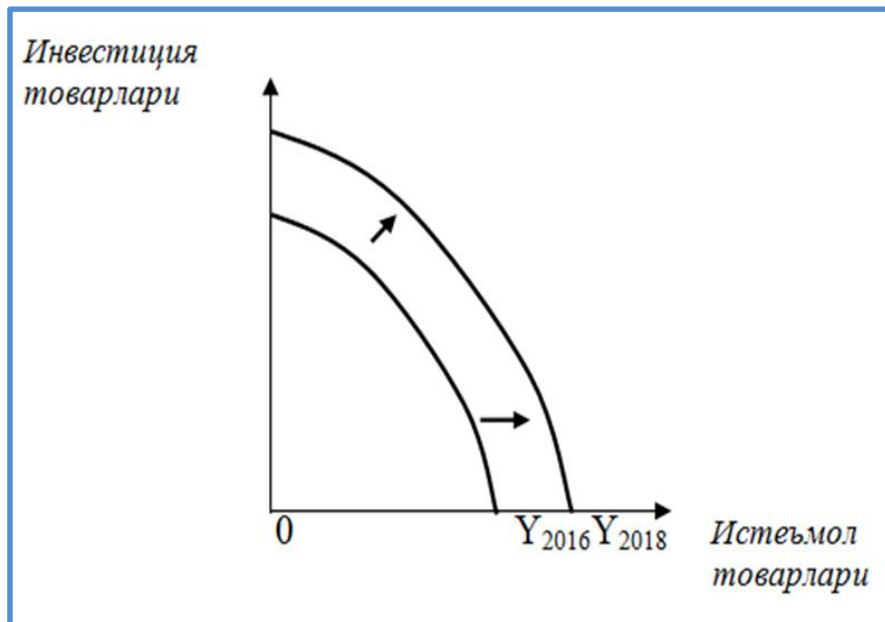
Иқтисодий ўсишнинг барча тавсифи йиллик ўсиш суръатларининг фоиздаги ўлчовида тўлиқ ўз ифодасини топади:

$$\check{УС} = \frac{ЯИМ_{жорий\ давр} - ЯИМ_{базисдавр}}{ЯИМ_{базисдавр}} \times 100\%$$

$\check{УС}$ — иқтисодий ўсиш суръати, фоизда;

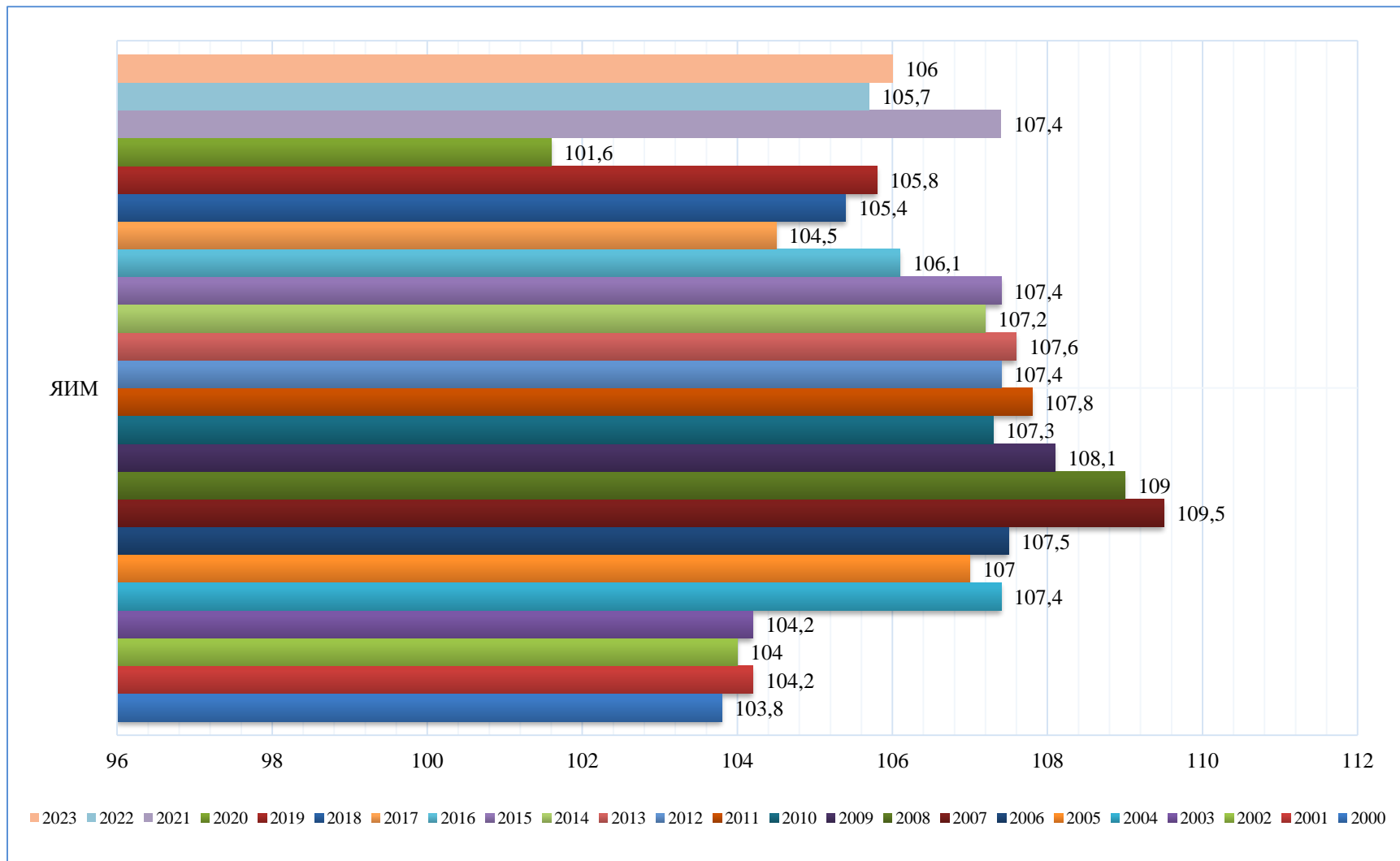
$ЯИМ_{базис\ давр}$ — таққосланаётган давр (йил)даги реал ЯИМ ҳажми;

$ЯИМ_{жорий\ давр}$ — жорий давр (йил)даги реал ЯИМ ҳажми.

Реал ЯИМ ҳажми нисбатан кичик бўлган мамлакатлар учун 8-10% даражасидаги иқтисодий ўсиш суръати меъёридаги ҳолат саналиши, реал ЯИМ ҳажми жуда катта бўлган мамлакатлар учун 2-3% даражасидаги иқтисодий ўсиш суръати эса аҳамиятли кўрсаткич ҳисобланиши мумкин.

ЯЛПИ ИЧКИ МАҲСУЛОТНИНГ ЎСИШ СУРЪАТЛАРИ (ўтган йилга нисбатан фоиз ҳисобида)

Ўзбекистонда аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ўсиши

Йиллар	Кўрсаткичлар		
	Номинал ЯИМ, млрд.сўм	Реал ЯИМнинг ўсиш суръати, %	ЯИМнинг аҳоли жон бошига ўсиши, %
2010	74 042,0	7,3	4,3
2011	96 949,6	7,8	4,9
2012	120 242,0	7,4	5,8
2013	144 548,3	7,6	5,9
2014	177 153,9	7,2	5,4
2015	210 183,1	7,4	5,6
2016	242 495,5	6,1	4,3
2017	302 536,8	4,5	2,7
2018	406 648,5	5,4	3,6
2019	510 117,2	5,8	3,8
2020	580 203,2	1,6	-0,3
2021	734 587,7	7,4	5,3
2022	888 341,7	5,7	3,5
2023	1 066 569,0	6,0	9,4

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

«70 микдори» қондаси

$$T = \frac{70}{K}$$

Бу ерда

T - ЯИМни 2 бараварга ошириш учун талаб қилинадиган вақт

K - иқтисодий ўсиш суръати

Холбуки, иқтисодий ўсишнинг 2019 йилдаги 5,8% даражасида бу кўрсаткичга 12 йилда ($70:5,8$) эришиш мумкин эди.

Иқтисодий ўсиш турлари

Экстенсив иқтисодий ўсишга

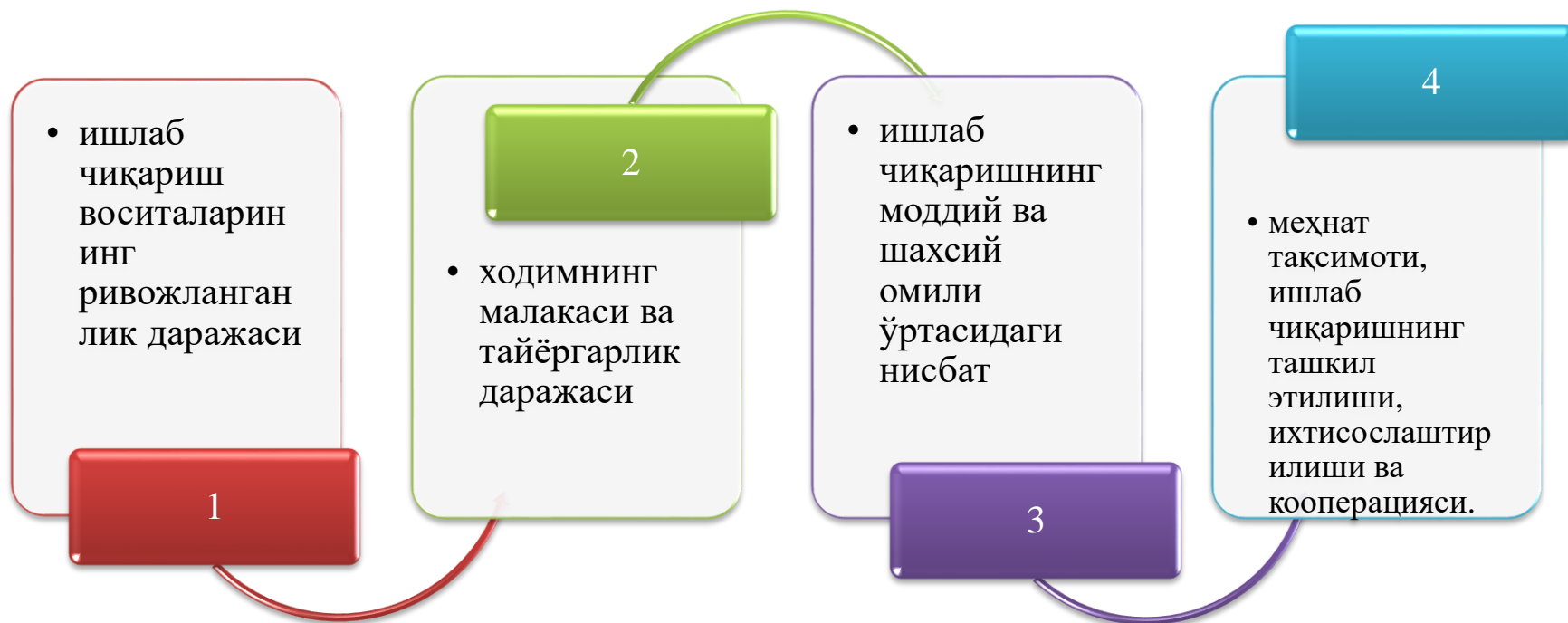
- ишлаб чиқаришнинг аввалги техникавий асоси сақланиб қолган ҳолда ишлаб чиқариш омиллари миқдорининг кўпайиши туфайли эришилади.

Иқтисодий ўсишнинг интенсив тури

- шароитида маҳсулот чиқариш миқёсларини кенгайтиришга ишлаб чиқариш омилларини сифат жиҳатидан такомиллаштириш, янада илғор ишлаб чиқариш воситаларини ва янги техникани қўллаш, ишчи кучи малакасини ошириш, шунингдек мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан яхшироқ фойдаланиш йўли билан эришилади.

Ишлаб чиқарувчи кучлар даражаси қуйидаги кўрсаткичлар билан тавсифланади:

ИҚТИСОДИЙ ЎСИШНИНГ ТАКЛИФ ОМИЛЛАРИ

табiiй ресурсларнинг миқдори
ва сифати

ишчи кучи ресурслари миқдори
ва сифати

асосий капитал (асосий
фондлар) нинг ҳажми

технология ва фан-техника
таракқиёти

Ялпи ички маҳсулот ишчи кучи, капитал ва табиий ресурслар сарфларининг функцияси ҳисобланади, яъни:

$$Y = f(L, K, N)$$

Y — ялпи ички маҳсулот;

L — ишчи кучи сарфлари;

K — капитал сарфлари;

N — табиий ресурслар сарфлари.

Иқтисодий ўсишни белгилаб берувчи бир қатор хусусий кўрсаткичлар

Меҳнат унумдорлиги (Y/L)	— маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг жонли меҳнат сарфларига нисбати;
Меҳнат сиғими (L/Y)	— жонли меҳнат сарфларининг маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига нисбати;
Капитал самарадорлиги (Y/K)	— маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг унга сарфланган капитал харажатларига нисбати;

**Капитал сиғими
(K/Y)**

— капитал харажатларининг маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига нисбати

**Табиий
ресурслар
самарадорлиги
(Y/N)**

— маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг қўлланилган табиий ресурслар миқдorigа нисбати

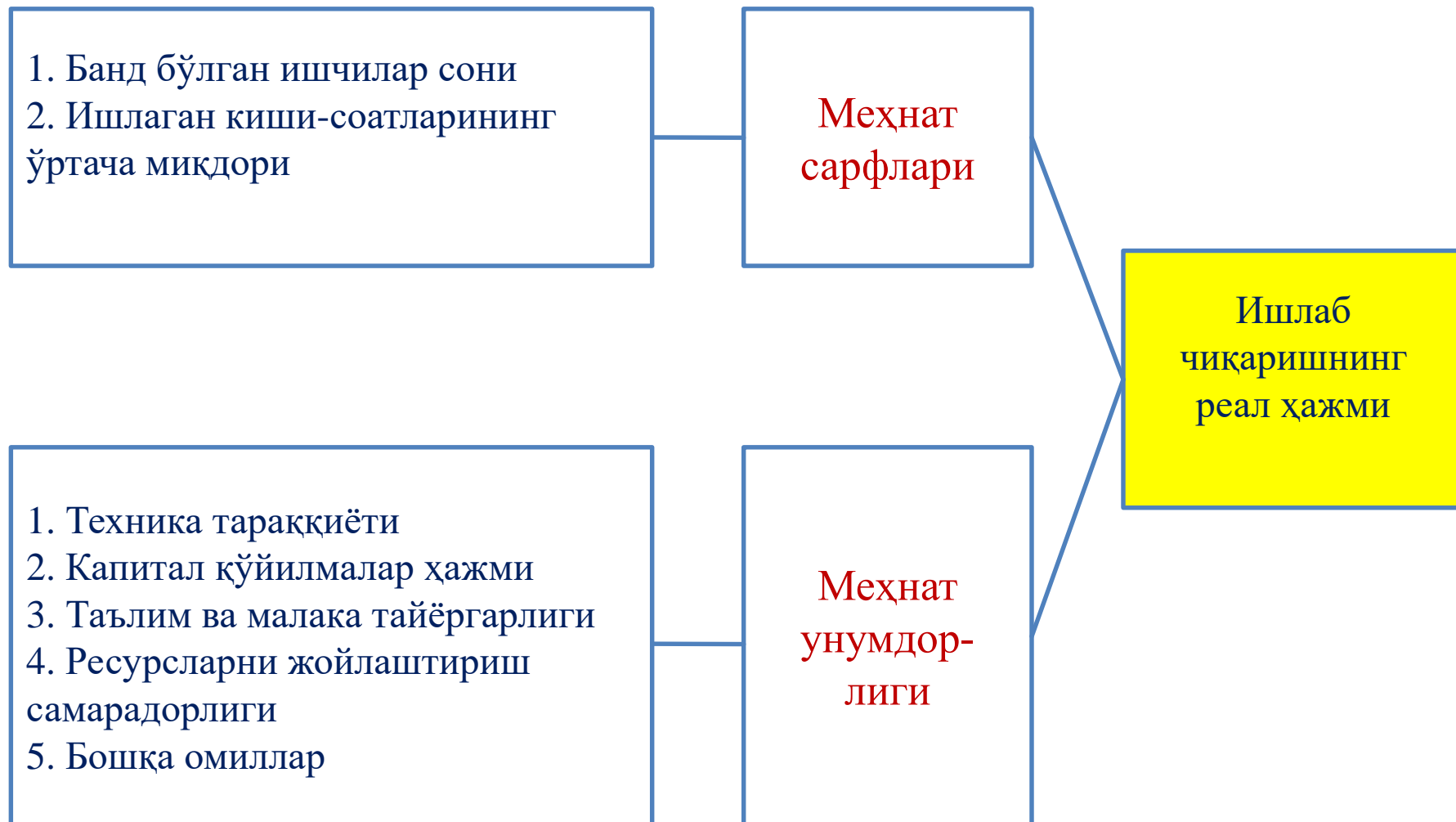
**Маҳсулотнинг
ресурслар
сиғими (N/Y)**

— табиий ресурслар сарфининг маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига нисбати

**Ишчи кучининг
капитал билан
куролланганлик
даражаси (K/L)**

— ишлаб чиқариш жараёнида қўлланилаётган капитал ҳажмининг ишчи кучи миқдorigа нисбати

Реал маҳсулот ўсишини аниқлаб берувчи омиллар

Неоклассик модель кўп омилли ҳисобланиб, америкалик иқтисодчи П.Дуглас ва математик Ч.Кобб яратган ишлаб чиқариш функцияси асос қилиб олинган. Кобб-Дуглас моделида ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишида ишлаб чиқариш турли омилларининг улушини аниқлашга ҳаракат қилиниб, у қуйидагича ифодаланади:

$$Y = AK^{\alpha} L^{\beta}$$

бу ерда:

Y – ишлаб чиқариш ҳажми;

K – капитал сарфлари;

L – ишчи кучи сарфлари;

A – мутаносиблик коэффиценти;

α ва β – ишлаб чиқариш ҳажмининг ишчи кучи ва капитал сарфлари бўйича эластиклик коэффиценти.

Ч.Кобб ва П.Дуглас ўз тадқиқотларида АҚШ қайта ишлаш саноатининг 1899-1922 йиллар мобайнидаги иш фаолиятини таҳлил қилиб, ишлаб чиқариш функциясининг кўрсаткичларини аниқлашга ҳаракат қилганлар:

$$Y = 1,01 \times K^{0,25} \times L^{0,75}$$

Кейинчалик Кобб-Дугласнинг ишлаб чиқариш функциясини голланд иқтисодчиси Ян Тинберген янада такомиллаштириб, унга янги омил – техника тараққиёти кўрсаткичини киритди. Натижада ишлаб чиқариш функцияси формуласи қуйидаги кўринишни олди:

$$Y = AK^{\alpha} L^{1-\alpha} e^{rt}$$

бу ерда:

e^{rt}

— вақт омили.

Е.Домарнинг моделида қуйидаги тенглик орқали мувозанатнинг таъминланиши шарт қилиб қўйилади:

Пул даромадининг қўшимча ўсиши (талаб)	=	Ишлаб чиқариш қувватларининг қўшимча ўсиши (таклиф)

Бу тенгликни формула тарзида ёзилса, у қуйидаги кўринишга эга бўлади:

$$\Delta I \times \frac{1}{a} = I \times \sigma \quad \text{ёки} \quad \frac{\Delta I}{I} = \sigma \times a$$

I — ҳар йиллик соф капитал қўйилмалар

ΔI — соф капитал қўйилмаларнинг қўшимча ўсиши

$\Delta I/I$ — соф капитал қўйилмаларнинг ўсиш суръати

$1/a$ — мультипликатор, бу ерда a — жамғаришга бўлган ўртача мойиллик

σ — капитал самарадорлиги

Р.Харроднинг иқтисодий ўсиш модели инвестиция ва жамғармалар ўртасидаги макроиқтисодий мувозанатга асосланади. У статик ҳолдаги макромувозанат учун алоҳида, динамик ҳолдаги макромувозанат учун алоҳида формуладан фойдаланади. 1-формула қуйидаги кўринишда бўлади:

$$G \times C = S$$

бу ерда:

G — миллий даромаднинг ўсиш суръати ($\Delta Y/Y$);

C — капитал сиғими ($I/\Delta Y$);

S — миллий даромад таркибидаги жамғаришнинг улуши (S/Y).

2-формула қуйидаги кўринишда ўз
ифодасини топади:

$$Gw \times Cr = S$$

бу
ерда:

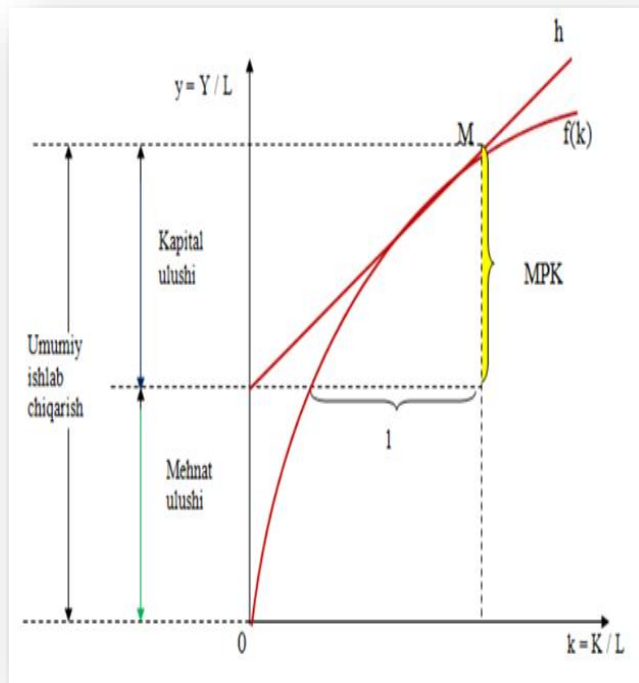
Gw

– ҳақиқий жамғарма ва тахмин қилинаётган
инвестициялар ўртасидаги динамик мувозанатни
таъминловчи ўсишнинг кафолатланган суръати;

Cr

– капитал коэффициентининг талаб этилаётган миқдори.

СОЛОУ МОДЕЛИ

$$Y = f(L, K)$$

ушбу формула ёйиб кўрсатилса,

$$Y = (\Delta Y / \Delta L) L + (\Delta Y / \Delta K) K$$

бунда

$\Delta Y / \Delta L$ – меҳнатнинг чекли маҳсулоти, MPL;

$\Delta Y / \Delta K$ – капиталнинг чекли маҳсулоти, MPK.

Соддарок кўринишда қуйидагича ёзиш мумкин:

$$y = Y / L$$

бунда,

y – киши бошига ишлаб чиқарилган маҳсулот ёки меҳнат унумдорлиги

$$k = K / L$$

бунда,

k – меҳнатнинг капитал билан таъминланганлиги.

У ҳолда ишлаб чиқариш функциясини қуйидагича ёзиш мумкин: $y = f(k)$

бунда,

$$f(k) = F(k, l).$$